

Хіба ревуть воли, як ясла повні? (дуже стисло)

Панас Мирний

Роман з народного життя

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Польова царівна

Надворі вповні розвинулася весна, вся природа буяє. В такий прекрасний весняний день дорогою від села Пісок до Ромодана йшов молодий чоловік. Він із задоволенням розглядає зелену ниву та думає, що праця його потрачена не дарма. Тепер і він став справжнім хазяїном.

Раптом юнак чує, як недалеко хтось співає. Йому здалося, що ще ніколи не чув він такого приємного голосу. Пройшовши кілька кроків, бачить серед жита дівчину, справжню красуню: "Низенька, чорнява, завітчана польовими квітками, вона й трохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем, високих, іноді дуже неповоротких дівчат. Маленька, кругленька, швидка й жвава, одягнена в зелене убрання, між високим зеленим житом, — вона здавалася русалкою..."

Хлопець не мав сили навіть заговорити до неї, вона озвалася першою. Нічого не сказавши про себе, втекла, а він так і лишився стояти.

Прийшовши додому, Чіпка став розпитувати в матері, чи немає дочки в москаля, який живе неподалік. Хлопцеві здавалося, що це мала б бути його польова царівна.

II

Двужон

Ще за двадцять років до того часу, як кріпакам надали волю, у село Піски прийшов незнайомий чоловік. Виглядав він зовсім небагатим, здавалося, що йде із заробітків. Шукав чоловік старого Карпа Окуня, але того вже не було на світі.

У волості чоловік назвався небожем Окуня, звали його Остап Хрущ. Казав, що прийшов з Донщини у рідні краї.

Через деякий час громада прийняла його до себе. Він почав потроху заробляти. Потім одружився з бідною некрасивою дівчиною Мотрею Жуківною, яка жила сама зі старою матір'ю.

Мотря зразу почала господарювати, все спочатку було добре. Однак Остап з часом все більше хмурнів, говорив мало. Навесні вирішив йти на заробітки.

Навесні вирушив Остап на Дін, а скоро звідти прийшла "бумага", де питали, чи не об'являвся чоловік на ім'я Остап Хрущ. Виявилося, що справжнє його прізвище Притика і мав він жінку та трьох дітей.

Мотря від такої звістки мало не збожеволіла. Тепер стала вона для всього села не звичайна молодиця, а невідомо хто — ні покритка, ні вдова.

Через деякий час Хруща провели через усе село в кайданах, а потім посадили до в'язниці.

В цей час Мотря відчула, що вона вагітна.

Селом пішбв поговор, що Остап зовсім не Хрущ і не Притика, а кріпак пана Польського Іван Вареник. Ще більше село загомоніло, коли народилося в Мотрі дитя. Всі вважали його "виродком", "нечистим". Не хотіли навіть іти в куми. Охрестили Нечипора баба Оришка та перехожий москаль.

III

Дитячі літа

Життя Мотрі на селі стало нестерпним. Ніколи в своєму житті не знала вона щастя, не було його й тепер. У Пісках ніхто не хотів навіть брати її на роботу.

Дитина весь час лишалася з бабою. Хлопець ріс красивий, але сумний, вовчуватий. Діти сміялися з нього та називали образливими прізвиськами. Зате любив Чіпка слухати бабині казки. Тоді розігравалася дитяча уява, і ставало йому зовсім добре.

Багато про що думав Чіпка. Турбувало його, що мати багато працює, а їсти все одно нічого.

IV

Жив-жив!

Виростав Чіпка в голоді й холоді, та все самотою. Коли хлопцеві виповнилося дванадцять років, вирішила Мотря найняти його служити. Домовились на зиму з Бородаєм за харч та одержу. Але виконувати доручення хазяїна Чіпка не хотів. Одного разу, розсердившись, вирішив навіть підпалити Бородаю. Але люди побачили, залили пожежу. Чіпку ж хазяїн вигнав.

Почав хлопець працювати підпасичем разом з дідом Уласом. Разом з ним пас худобу і сирота Грицько. Хлопці здружилися між собою.

Одного разу хлопці надрали горобенят та поскручували їм голови, викрикуючи: "А що — жив! а що — жив!" їм здавалося, що вони мстять за Христа, бо дід розповідав їм легенду, що, коли Христа розпинали, горобці кричали: "Жив, жив!"

V

Тайна — невтайна

Першим великим нещастям у житті Чіпки була бабина смерть, через яку в душі хлопця заворушилося щось страшне та темне. Довго він після того хворів.

Коли Чіпці виповнилося сімнадцять років, для кріпаків оголосили волю. Однак дід Улас зовсім не радів. Тепер йому призначили платити за свою роботу десять карбованців на рік. Тому для нього воля стала ще гіршою неволею.

Від діда Уласа Чіпка почув про свого батька. Виявилося, що Іван ріс разом із малим паненням та якось вдарив його за якусь шкоду. За це його вигнали до стайні й добре вибили. Згодом Іван втік до Дону. Розповів дід і про те, як Вареник повернувся в рідні краї, як його забрали в москалі. Задумався Чіпка про долю батька, якого ніколи не знав.

Восени дід не зміг заплатити десять карбованців сплати, і його потягли на розправу

до пана Польського в двір.

VI

Дознався

Взимку дідова оселя стояла порожня. Чіпка зрозумів, що старого Уласа вже нема, десть він у неволі.

Все село шуміло від звістки, що треба ще два роки одробити панові за волю.

Чіпка вирішив сам пасти отару, але громада не прийняла його. Довелося братися за плуг. Робота в його руках закипіла, ось уже й нива заколосилася.

Одного разу серед поля почув хлопець той самий голос. Заговорив до дівчини, яка цього разу й не збиралася тікати. Скоро дівчину почали гукати, і Чіпка дізнався, що її звуть Галею.

VII

Хазяїн

Грицько тим часом пішов на заробітки. Побував він у різних краях, важко працював. Повернувшись, купив ґрунт, відчув себе хазяїном. Згодом одружився з Христею, завів господарство.

ЧАСТИНА ДРУГА

VIII

Січовик

В селі Піски оселився захожий січовик Мирон Гудзь. Був він чоловік немолодий, кремезний, з довгими вусами. Розповідав, що воював з ляхами, татарами.

Одружився Мирон з козацькою дочкою Мариною Зайцівною. З того часу став він поле орати, а Марина — сина Івана колихати.

Іван ріс серед розлогих степів, був вільнолюбний, сміливий. Батько розповідав йому про козацькі часи.

Коли виповнилося Іванові шістнадцять років, став він ходити коло волів, плуга. Але батько сумував, що син цурається козацького духу.

Одружився Іван з Мотрею, дочкою старого Кабанця. Народився у них син Максим.

IX

Піски в неволі

Прийшла в Піски біда — генерал записав їх до своїх кріпаків. Недарма попереджав їх Мирон.

Родина ж Мирона була записана козацьким родом.

XI

Махамед

Після смерті Мирона й Марини настало для Івана та Мотрі важке життя. Іван цілими днями працював у полі, Мотря поралася у господарстві. Старший син Максим теж гаряче брався за хліборобські справи. Але душа Максимова бажала волі. Прозвали його на селі Махамедом за те, що звів не одну дівчину, а потім сам і насміхався та пускав поговорі. Стали скаржитися й за те, що Максим розпоює парубків. Вислали старостів до Мелашки, але прийшли старости з гарбузом.

Як не намагалися батьки, та не могли стримати запального сина.

Почула й генеральша, що Максим кріпаків бунтує, поскаржилася комісарові. Хлопця віддали у москалі. Максим же не журився.

До родини він довгий час навіть не озивався. Батько поділив землю, залишивши тільки хату та дві десятини поля москалеві. Це не раз було причиною суперечок між братами.

Батьки скоро й померли.

XIII

Максим — старшим

Коли Максим став старшим, вже не міг так вільно гуляти, як раніше. Спочатку став Максим гордовитим, запишався, а потім здалося йому старшинство гірше полину. Поступово почав він учитись, вивчив граматику, багато читав. Потім кинув зовсім пити, почав стягувати добро. Мріяв повернутися додому.

У тому ж місті росла дівчина Явдоха. Матері зовсім до неї ніякого діла не було, ходила дівчина голодна й брудна. Почала красти, продавати. З роками робилася все більш хижою, привчилася пити. Батьки з того тільки раділи. А коли примітили, що вона ще й вродлива, то вимили, вичесали та одвели на кінець міста до великого будинку. Почала дівчина торгувати своєю красою.

Саме в неї й закохався Максим, а потім одружився. Народження дочки зразу переломило жінчину вдачу — вона почала турбуватися господарством. Максим та Явдоха стали клопотатися тільки одним — наживою.

З великим добром Максим повернувся в Піски й почав будуватися.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

XIV

Нема землі

У Чіпки волость відбирає землю, тому що з Дону об'явився справжній небіж Луценків. Це відразу підтягло сили хлопця та Мотрі. Чіпка навіснів від такої несправедливості.

Чіпка йде у Гетьманське шукати захисту. По допомогу він вирішує звернутися до секретаря Чижика, але його перепиняє Василь Порох та пропонує написати прохання. Спочатку вимагає грошей, а потім погоджується написати тільки за могорич.

Порох споює горілкою й Чіпку та розповідає про свавілля панів.

XV

З легкої руки

У суді Чіпка побачив багато людей, які прийшли сюди у своїх справах. Незабаром з'явився й пихатий секретар. Чіпці сказали, що за п'ятдесят карбованців він може залагодити свою справу.

Знову прийшов він до Пороха, той почав його навчати та споювати.

Прийшовши в своє село, Чіпка повернув до шинку й напився. Він кричав, що ніде немає правди. Люди дивувалися, поглядаючи на хлопця.

Перед світом прийшов Чіпка додому п'яний. Мотря аж перелякалася, побачивши

його.

XVI

Товариство

Біля Чіпки почали крутитися такі ж, як він тепер, гультяї: Лушня, Матня та Пацюк. Разом вони пили та бешкетували.

Мотря скаржилася людям, що син зовсім змінився. Товариші почали його намовляти проти матері. Настали для неї страшні часи.

Товариство намовляло Чіпку розпродати все господарство.

XVII

Сповідь і покута

Чіпка йде до Грицька та пропонує йому купити хліб у стіжках. Але того не було вдома. Знову прийшов Чіпка до товариша. Вони згадували дитинство, розповідали про своє життя.

Чіпка вирішує віддати Грицькові хліб, щоб він не пропав. Товариство розлючене, що немає грошей на випивку. Грицько дає всім гроші за те, що поскладали хліб на вози.

XVIII

Перший ступінь

Мотря вибралася зі своєї хати та оселилася в "довгоп'ятої баби", яка приймала на селі немовлят. Горювала вона за своїм сином і згадувала, якої завдав їй образи.

Чіпка ж гуляв кожного дня, не було йому зупину.

Одного дня вигляд зеленого поля неначе повернув його у реальність, почав Чіпка рвати на собі волосся від горя за втраченим часом, силами. Товариші намовляли його на крадіжку.

Під час крадіжки товариші вбивають сторожа.

XIX

Слизька дорога

Чіпка спить у себе вдома, совість його приспана горілкою. А в цей час село шумить про крадіжку.

Соцькі приходять в хату до Чіпки, щоб заарештувати його. У волості було все товариство. Слідчий повипускав товаришів, нічого від них не дізнавшись.

Наступного ранку селом пішла чутка, що якісь опудала в білому одязі вдерлися до хати голови й зв'язали його.

В Грицьковій хаті вже не було тої злагоди, оскільки Христя вважала, що не можна використовувати Чіпчиного становища для своєї вигоди. Жінка стала невеселою, мовчазною.

XIX

Сон у руку

Чіпці сниться сон: він гуляє в шинку, а сам він схожий на лютого ззіра. Снилася йому і Галя.

Товариство, що втекло під час наїзду москалів, приходить провідати Чіпку. Хлопець виганяє їх з хати за те, що зони покинули його самого. Ті починають вигадувати, що

кинулися Чіпці на допомогу, але їх зв'язали.

Чіпка намагається розказати товаришам про свої душевні переживання, але ті його не розуміють. Тільки Лушня слухав його уважно.

XX

На волі

Оголосили волю. Кріпаки кидали роботу і йшли в шинок "волю женити". Але треба було ще одробити два роки. Поширилося невдоволення. А тут надійшла гаряча пора — оранка, косовиця, жнива, молотіння, ніколи і вгору глянути. Одному Чіпці з товариством немає клопоту, п'ють, гуляють з краденого.

Настали святки. Кріпаки знову в шинок. І домовилися, що пан повинен їм заплатити за два роки. Зібралися й пішли до нього Красногорку. Василь Семенович відмовився платити, назвав їх бунтівниками й поїхав уночі в Гетьманське. Вранці в Пісках були оскалі. Стали хапати й бити кріпаків. Чіпка побачив, як упав дід мас. Заболіло, закипіло його серце. Кинувся допомагати старому, кликав і товаришів, але ті швидко втекли. Схопили москалі й Чіпку, довго били, викликавши ще більшу злість і на панів, і на своїх братчиків.

XXII

Наука не йде до бука

Люди розповідають Мотрі про те, як Чіпка боронив кріпаків.

Чіпка приходить до матері, просить простити його.

Навесні Чіпка знову почав господарювати, забрав матір додому. Став товаришувати з Грицьком та Христею. Христя все говорила, щоб Мотря одружила свого сина.

Тільки все кудись Чіпка пропадав увечері. А по селу розповідали про лихі вчинки, які діються навколо.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

XXIII

Невзначай свої

На селі стало сумно, всі чогось чекали. Тільки Чіпка ходив веселий, радісний.

Ввечері разом з товаришами він домовляється, куди піти цієї ночі. Перед ранком дві повозки вже їхали до хати москаля. На порозі їх зустріла москалиха. Чіпка дізнається, що Галя — дочка москаля.

Чіпка зізнається у своєму коханні. Галя теж любить його, вона тихенько підсуває Чіпці кисет.

Виявляється, що Галя вже засватана за Сидора. Вона просить Чіпку кинути лихе життя.

XXIV

Козак — не без щастя, дівка — не без долі

Ввечері Чіпка навіть не зайшов до хати, вирядився до Крутого Яру робити своє діло разом з товариством.

Потім Чіпка йде до Сидора та просить його за гроші відступитися від Галі.

Разом з Галею він мріє про своє майбутнє життя. Матері він повідомляє, що

збирається одружуватися. Того ж вечора він запрошує Грицька у старости.

XXVI

На своїм добрі

У суботу Чіпка заслав до Галі старостів. Потім батьки поїхали до нареченого на оглядини. Не сподобалася Явдосі бідненька Чіпчина хата та його старенька мати.

Відбулося весілля. Почали молоді господарювати, робота аж горіла в їхніх руках. Галя все намагалася вдягнути Чіпку красивіше, весь час вишивала для нього сорочки.

Галя подружилася з Христею, Чіпка спілкувався з Грицьком. Мотря біля дітей зовсім ожила душею.

XXVII

Новий вік

Серед піщан Чіпка став користуватися великим авторитетом. До нього в гості одного разу заїхав становий. Він розмовляє з Чіпкою про громадські справи.

Наступного дня на громадських зборах Чіпка закликав селян вибирати у земство своїх людей.

XXVIII

Старе та поновлене

Чіпку вибирають у гласні, і він іде на збори разом з панами. Пани зневажливо звертаються до селян, наче це люди, нижчі за своїм походженням.

На зборах Чіпку вибрали членом управи. В цей час пани віднайшли стару справу про крадіжку пшениці та вбивство сторожа й вирішили скинути Чіпку.

Знову Чіпка звертається до Пороха, щоб він написав скаргу до суду. Однак результату не отримує ніякого.

Коли Чіпка повернувся додому, дізнався, що Максим занедужав. На його очах москаль і помер. Пани раділи, що позбавилися Чіпки в управі й пустили розголос про його справи.

Незабаром Вареника було звинувачено у тому, що він бунтує людей, бо говорив селянам, щоб не піддавалися панським хитрощам.

XXIX

Лихо не мовчить

Явдоха перебралася жити до дітей, щоб не лишатися самій на хуторі. Стосунки її з Мотрею зразу не склалися.

Чіпка став нервовий, все частіше сердився, ніхто не міг йому догодити. Діставалося навіть іноді й Галі. Вона вже бачила, що не втримати Чіпку біля себе, та потай від нього плакала.

Чіпчина хата з лагідної сумирної оселі перетворилася на притон п'яної гульні. Явдоха все тільки підтримувала, бо звикла до такого життя замолоду.

Лушня за столом розповідав, як мати вчила його малого красти у неї хліб. А якщо побачить, що краде, одразу починала бити.

Вночі, як завжди, товариство вирушало на "роботу".

Несподівано вмерла Явдоха. Надіялась Мотря, що, може, тепер Чіпка за розум

візьметься. Однак вийшло зовсім навпаки. Лушня докинув думки, чи не Мотря, бува, звела Явдоху зі світу. Чіпка наче знавіснів.

Ввечері Галя лаяла Чіпку й запитала його, де ж у нього самого та правда, якої він так шукає? Питання це неначе ножем різонуло чоловіка.

Мотря від тяжкої образи, зневаги занедужала, зовсім злягла.

XXX

Так оце та правда?!

Стояла люта зима, якої вже давно не бачили. Мотря з Галею сиділи коло рукоділля, коли пізно ввечері вся компанія Чіпки зібралася до хати. Вони почали глузувати й знущатися зі старої матері, випивали та складали плани на сьогоднішню ніч, звертаючись до свого отамана.

Вночі, перед ранком, вони повернулися, і на кожному видно було сліди свіжої крові. А незабаром під вікном заплакала дитина, що просила її впустити в хату.

Мотря відкрила двері й впустила дівчинку. Мала розказала, що всю її сім'ю вбили, порізали. Разом з дівчинкою Мотря пішла до волості.

Скоро прибігли волосні та пов'язали все товариство. Від крику прокинулася Галя. Вийшла вона зі своєї кімнати, побачила Чіпку та дівчинку в крові й закричала:

— Так оце та правда?! Оце вона!!!.

Коли до хати прибігла Христя, якій Грицько розказав про нічні події, Галя вже повісилась.

Наступного року через село проходили каторжники, серед яких був Чіпка зі своїм товариством.

Грицько крикнув вслід колишньому другові, аби йому помагав Бог. Чіпка попросив переказати матері, щоб чекала його.

Грицько забрав Мотрю у свою хату, але скоро вона померла.

Хата Чіпки стояла пустою, доки не купив її жид Гершко та не зробив шинок.

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

Образ Чіпки — образ неординарної людини, вихідця з селянської маси. З самого раннього дитинства хлопець зазнав від людей наруги та зневаги, тому завжди болюче переживав неповагу до себе як особистості, людини.

Чіпка так і не зміг знайти свого шляху в житті, хоч і задумувався над можливістю вийти зі становища пригнобленого та гнаного селянина. Він гостро відчуває несправедливість розподілу людей на вищих і нижчих, але не міг зрозуміти, звідки з'явився такий соціальний розподіл та як його уникнути.

Не один раз намагався Чіпка жити звичайним життям селянина-хазяїна, але кожного разу життєві негаразди та несправедливості ламали спокійний плин його життя.

Навіть кохання не могло зупинити його нестримної натури, хоча спочатку Чіпка був ладен все зробити для Галі, став поважним членом громади, але зневага панів знову покликала до боротьби, як він її розумів.

Позначився на долі чоловіка й вплив товариства гуляк-п'яниць, які теж з дитинства не зазнали багато добра.

Питання про те, є Чіпка злодієм чи героєм, не може бути вирішене однозначно, воно залишається суперечливим.